

**Prof. Dr. Osman F. Sertkaya'nın “Dîvânü Lügati't-
Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli Midir? Veya
Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lügati't-Türk'ünde Yabancı
Dillerden Kelimeler” Başlıklı Makalesi Üzerine**

Ekrem Arıkođlu*

Prof. Dr. Osman F. Sertkaya ülkemizin, özellikle Eski Türkçe konusunda, önde gelen birkaç bilim adamından biridir ve yazdıkları Türkologlarca dikkatle takip edilir. Ben de hocanın yazdıklarını takip etmeye çalışanlardan biriyim. Dil Araştırmaları dergisinin 5. sayısında hocanın yukarıda başlığını verdiğim yazısı yayımlandı. Yazıyı birkaç kez okudum. Makalede özellikle tutarsızlık olarak düşündüğüm ve katılmadığım noktalar vardı. Hocaya katılmadığım görüşlerimden bazılarını bu yazıda kaleme alacağım.

Yazının ilk bölümünde DLT'de “Eğer bir kelime DLT'de geçiyorsa o kelime Türkçedir” şeklindeki yanlış kanaat tenkit edilir. Konu açıklanırken de “şahr” ve “bülbül” kelimelerinin Türkçe kökenli olmadığı bu kelimelerin diller arasındaki seyri ve şekilleri anlatılır.

Sertkaya, makalenin giriş bölümünde DLT'deki kelimeler okunurken karşılaşılan güçlükler üzerinde durur. Ona göre “Kelimenin kalın veya ince sıradan okunması, kelimenin ünlüsünün okunması ve kelimenin hem ünsüzünün ve hem de ünlüsünün okunması” olmak üzere üç temel problem vardır (s. 14).

Makalede esas itibarıyla DLT'de yabancı kökenli olduğu varsayılan kelimeler verilmiştir. Sertkaya'ya göre DLT'de Çince kökenli 71, Moğolca kökenli 57, Hintçe kökenli 9, Hotence ve Hoten Sakacası kökenli 26, Kençekçe ve Kâşgarca kökenli 22+6, Toharca kökenli 6, Sogdca kökenli 21, Grekçe kökenli 5, Farsça kökenli kelime ve cümleler 27+3, Tibetçe kökenli 3 ve Arapça kökenli 2 olmak üzere toplam 258 kelime Türkçe kökenli değildir. Bu sayı 6730 madde başının % 3.83'üne tekabül eder. Hoca bu sayıları verdikten sonra “Çok daha titiz bir araştırma ile % 4'e yaklaşan bu sayının artacağı şüphesizdir. Ancak şu an için tespit edilen bu 258 örnekten sonra, **bir kelimenin DLT'de geçmesinin o kelimenin Türkçe kökenli olmasına esas teşkil etmeyeceği** hususu gözden uzak tutulmamalı, özellikle etimolojik kelime açıklamalarında bu konuda daha

* Doç. Dr. , Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. arikoglu@gazi.edu.tr

titiz davranılmalıdır." (s. 16) der. Biz de titiz davranmak için bu yazıyı kaleme alıyoruz.

Sertkaya, DLT'de Türkçe olmadığını düşündüğü kelimeleri sıralarken o konuda yapılmış daha önceki çalışmaları da verir.

Bahsi geçen kelime Clauson'da geçiyorsa sözlükteki sayfa numaraları gösterilir.

Şimdi, öncelikle, makalede mükerrer alınan kelimeleri sıralamak istiyoruz:

Çek "Kumaş biçiminde bir pamuk dokuma" açıklamasıyla Çince olarak alınır (s. 29). Aynı kelime *çeg~çek* madde başlığıyla Hoten ve Hoten Sakacası kelimeleri listesine de alınmıştır.

Çer "Vakit, zaman (Oğuzca) açıklamasıyla Çince listesindedir (s. 18). Aynı kelime aynı anlamıyla Hotence ve Hoten Sakacası kelimeleri listesine alınmıştır (s. 29)

Çür "Menfaat" açıklamasıyla Çince sayılır (s. 19). Aynı kelime "Menfaat, kazanç" anlamlarıyla Hotence ve Hoten Sakacası listesine alınmıştır (s. 30).

Kanpa~Kenpe "Bir ot adı" açıklamasıyla Kençekçe kelimeler listesindedir (s. 32). Aynı kelime Sogdça kelimeler listesinde de yer alır (s. 35)

Қırғуы~Қırқуы "atmaca" anlamıyla Çince kelimeler listesindedir (s. 20). *Қırғуы* "atmaca, doğan" anlamıyla Moğolca kelimeler listesinde de yer alıyor (s. 25).

Қордаы kelimesi "Kuğu kuşu, Pelikan" açıklamasıyla Çince kelimeler listesindedir (s. 20). Aynı kelime "Pelikan, Kuğu cinsinden bir kuş" açıklamasıyla Moğolca kelimeler listesinde bulunur (s. 25).

Лаçын "Şahin; yiğit adam" açıklamasıyla Moğolca kelimeler listesindedir (s. 26). Aynı kelime "Şahin" anlamıyla Toharca kökenli kelimeler listesindedir (s. 33).

"**laçın** Clauson kelimenin Toharca olabileceğini söylüyor. Volker Rybatzki ise Moğolca olabileceğini vurguluyor" (s. 26). Sertkaya ise her iki dilden olduğunu söylüyor!

Hana kelimesi "anne" anlamıyla Hotence ve Hoten Sakacası listesine alınmış (s. 29). Aynı kelime *h-ana* yazılışıyla ve aynı anlamda Kençekçe sayılmış (s. 31).

Hata kelimesi "baba" anlamıyla Hotence ve Hoten Sakacası listesine alınmış (s. 29). Aynı kelime *h-ata* yazılışı ve aynı anlamda Kençekçe listesine alınmıştır (s. 31).

Yukarıda sıraladığımız 9 kelime mükerrer verdiklerinden, etimolojile-

rine bakılmaksızın, 258 sayısından düşülmelidir. Bu kelimelerin kökenlerinin niçin iki farklı dilde gösterildiği meselesi izaha muhtaçtır. *Laçın* örneğinde olduğu gibi, farklı bilim adamlarının görüşleri alınırken tekrara düşülmüş olunabilir.

Sertkaya, Moğolca kökenli saydığı kelimeleri vermeden önce “Bazı kelimelerin kökeni konusunda araştırmacılar değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Mesela *açı*, *ingen*, *sakak*, *sakal* vs gibi kelimeler Gülensoy’a göre Moğolca, Clauson’a göre ise Türkçe kökenlidir. Çeşitli araştırmacıların Moğolca saydıkları *esen*, *karaŋgu(y)*, *karanku(y)* kelimeleri de Doerfer’e göre Türkçe kökenlidir.

Türkçe ile Moğolcada aynen geçen aşağıdaki ve benzeri kelimelerin kökeninin ise hangi dil olduğu münakaşalıdır.” (s. 23) dedikten sonra *aglak*, *berke*, *kula*, *kür*, *sakak*, *sakal*, *sirke*, *sonkur* kelimelerini sıralar. Fakat aynı kelimeler 57 kelimelik Moğolca listesine alınmıştır. Yani Sertkaya, kendi deyişiyle “kökeni münakaşalı” kelimeleri Moğolca saymaktadır.

“Hotence kelimeler Türkçe kökenli olup Hotenlilerin *h-* protezi ile *ana* yerine *hana*, *ata* yerine *hata* şeklinde söylediği kelimelerdir.” (s. 28) diyen Sertkaya *hana* ve *hata* kelimelerini “Hotence ve Hoten Sakacası kökenli kelimeler” listesine almaktadır. Hotenliler *ana* kelimesinin başına *h-* getirdiklerinde *hana* Hotence mi olmaktadır? Eğer öyleyse “etimoloji” kelimesinin anlamını bütünüyle sorgulamak gerekmeyecek midir?

“Kençekçe ve Kâşgarca kökenli kelimeler (22+6)” başlığıyla verilen bölümde çeşitli araştırmacıların DLT’de Kençekçe kelimelerin sayısını farklı verdiği belirtilir. Bu bölümde “Bilgehan Atsız Gökdağ (2007) 25” bilgisi verilir. B. A. Gökdağ *Dil Araştırmaları* dergisinin 1. sayısındaki makalesinde “Kaşgarlı Mahmud’un Kençekçe diye verdiği 23 kelime isim cinsindedir... söz konusu kelimelerin yarısından fazlasının Kençekçeye yabancı dillerden geçmiş olduğunu düşünüyoruz... **Ancak kelimelerin yarıya yakını Türkçe ile açıklanabilir durumdadır**” (Gökdağ 2007 : 105) demektedir.

“Kâşgarlı Mahmud’un *kençekçedir* açıklaması ile verdiği Kâşgarda oturan Türk ahalinin dilindeki *çaha*, *eveh*, *h-ana*, *h-ata*, *sin*, *ühi* vs. gibi Türkçe kökenli altı kelimenin dışında kalan Hint-Avrupa kökenli olduğu tahmin edilen 22 Kençekçe kelime şunlardır” (s. 31) bilgisinden sonra *çaha*, *eveh*, *h-ana*, *h-ata*, *sin*, *ühi* kelimelerinin aşağıdaki listede bulunmaması gerekir.

“*Anumi*, *Didim*, *kirit*, *nom*, *satir* gibi Grekçe kelimeler Türkçeye Sogdça (veya Skr.) üzerinden geçtikleri için bu gibi kelimeler Sogdça kelimeler içerisinde gösterilmişlerdir” (s. 34).

Konumuz köken bilgisi (etimoloji) ise, bir Arapça kelime Farsça üzerinden Türkçeye geçse Farsça kökenliler içerisinde mi göstermek gerekir?

Sertkaya’nın ifadesine rağmen, doğru olarak, Grekçe sayılan kelimeler “**g. Grekçe kökenli kelimeler (5)**” başlığı açılarak orada verilmiş.

Sertkaya, yazının giriş bölümünde Kutadgu Bilig İndeksini çalışırken bir elinin altında Clauson'un etimolojik sözlüğünün diğer elinin altında ise *Drevnetyurskiy Slovar*'ın bulunduğunu söyler. Gerçekten de Eski Türkçe konusunda en önemli iki sözlük yukarıda adı geçenlerdir. Clauson'un eseri doğrudan Eski Türkçenin etimolojik sözlüğü olduğundan daha önemlidir. *Drevnetyurskiy Slovar*'da da kelime yabancı kökenliyse belirtilmektedir.

Clauson sözlüğünde bir kelimenin kesin olarak yabancı kökenli olduğu düşünülüyorsa, başına F (foreign loan-word) harfi konur. Eğer kelimenin Türkçenin dışında bir dilden olduğu düşünülüyorsa ve bu bilgi kesin değilse ?F şeklinde işaretlenir. Bazen de metin içerisinde prob. l.-w. (probably loan-word) kısaltmasıyla (belki/muhtemelen alıntı) görüşü belirtilir.

DLT'de yabancı kökenli sayılan kelime Clauson sözlüğünde geçiyorsa, geçtiği sayfa numarası -bazen açıklamalarıyla birlikte- Sertkaya tarafından verilir. Biz de bahsedilen kelimelere tek tek baktık. Sertkaya'nın yabancı kökenli olarak verdiği 258 kelimedenden, Clauson'da bulunanlar içerisinde tam 108 kelimeyi Colusan yabancı kökenli **saymamaktadır**. Ayrıca 24 kelime "belki/muhtemelen" kaydıyla yabancı sayılmaktadır. Elbette Clauson'un Türkçe saydığı her kelime Türkçe kökenli olmayabilir veya Sertkaya Clauson'un görüşlerine katılmayabilir. Fakat 258 kelimenin neredeyse yarısına Clauson'un Türkçe deyip Sertkaya'nın yabancı kelime demesi ortaya ciddi bir problem çıkarmaktadır.

Sertkaya *be* (koyun melemesi bildirir) kelimesini Çince saymaktadır. Meğer bizim koyunlar Çince *beliyormuş*. Bu tabii ki bir *taklidi* kelime ve bu tür kelimeler çeşitli dünya dillerinde birbirlerine benzeyebilirler.

Bohsuk (Kölelerin boynuna geçirilen bukağı), *bohtay* (Elbise bohçası, heybesi) kelimeleri açıkça *boğ-* fiiliyle bağlantılı değil mi? Sertkaya iki kelimeyi de Çince sayıyor.

Yıllardır öğrencilerime *koyn* kelimesinin *koy* ve *kon* şeklinde iki varyantının ortaya çıktığını ve kelimenin Türkçe olduğunu söylüyorum. Sertkaya hocamız doğruysa bundan sonra kelimenin Moğolca olduğunu söylemem gerekecek.

Sindu kelimesinin Türkçe *sı-*: kır- fiilinden geldiğini biliyordum. Buradan *sımkçı* kelimesi türemiştir diye öğrencilerime anlatıyordum. Sertkaya hocamıza göre *sindu* Çince imiş.

"*berge~berke* Kamçı veya değnek. EDPT 362b **berge** < Lat. *virga*. Clauson bu Latince kelimenin Türkçeye Farsça üzerinden geçtiğini söylüyor" (s. 24).

Clauson sahiden böyle mi söylüyor bakalım: “**berge**: ‘a whip’; an old word ending in **-ge**. It is suggested in TT *IV*, p. 18. note B₄₇ that it is a l.-w. fr. Latin *virga* ‘a rod, stick’ obtained through Middle Pe. But there does not seem to be any trace of the word in Pe., and the theory is improbable (Clauson 1972: 362).

Türkçesi; “**berge**: ‘kamçı’; –ge ile biten eski bir kelime. TT (Turkische Turfantexte) IV, sayfa 18, Not B₄₇ ‘de Orta Farsça aracılığıyla Latince *virga* “çubuk, sopa” kelimesinden alındığı öne sürülür (teklif edilir). Fakat Farsçada kelime için herhangi bir tanık görülüyor ve teori imkânsızdır.”

Daha fazla kelime üzerinde tek tek durmak istemiyorum.

Ülkemizde son zamanlarda yayımlanan en önemli etimoloji sözlüğü Prof. Dr. Tuncer Gülensoy’un “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü”dür. Gülensoy ayrıca Moğolca uzmanı olduğundan, O. F. Sertkaya’nın DLT’de Moğolca kabul ettiği kelimeleri – toplam 57 kelime- Gülensoy sözlüğünde araştırdım. Sertkaya’nın Moğolca saydığı 32 kelime Gülensoy sözlüğünde bulunuyor. Gülensoy, sadece Türkçe kabul ettiği kelimeleri eserine aldığına göre aşağıda sıraladığımız bu kelimelerin yabancı kökenli olduğu görüşü tartışma konusu olmaktadır. Kelimeleri ve parantez içerisinde Gülensoy sözlüğündeki sayfa numaralarını veriyorum:

ağıl (53), ala (61), and (69), arpa (79), ayran (95), baldu (110-111), berke (133), bugday (177), eke (324-325), esen (341), karangu (465), karanku (465), konur (539), kon (549), koy (549), kök (375), kuba (562), kula (565), kür (397), meñ (131), öğür (654), örgü~ürkü (669), sakak (716-717), sakal (717), saman (727-728), sarmusak (737-738), señek (752), sirke (786), suñkur (815-816), talgag (854), torum (919), torumtay (919).

Ayrıca Sertkaya’nın Çince saydığı *bük (192), büke (ejderha-172), büke (pehlivan-172), çal (213), en-e (333), sindu (768), tüge (310), ug (413), yeng (1119)* kelimeleri de Gülensoy tarafından Türkçe kabul edilmektedir.

Hocamız bu makalesiyle bize yeni imkânlar açtı. Eski Türkçe kelimelerin etimolojisi konusunda ne kadar çok problemin olduğu ortaya çıkmış oldu.

Sertkaya hocamız bu makalesinde “DLT’deki her kelime Türkçe kökenli

değildir" tezinde haklıdır, fakat yazıda yabancı kökenli gösterdiği pek çok kelimenin Türkçe olduğu açıktır. Makalede en azından DLT'de yabancı kelimelerin sayısını çoğaltma çabası görülmektedir. Hocanın "Çok daha titiz bir araştırma ile % 4'e yaklaşan bu sayının artacağı şüphesizdir" hükmüne katılamıyorum. Daha titiz bir araştırma ile DLT'deki yabancı kökenli kelime sayısı % 2'nin altına inecektir diye düşünüyorum.

Kaynaklar

- Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, At The Clarendon Pres, London.
- Gökdağ, Bilgehan A. (2007), "Kençekler ve Kençekçe", *Dil Araştırmaları*, AYB, C. 1, S. 1, Ankara, s. 97- 108.
- Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N), II (O-Z)*, TDK, Ankara.
- Sertkaya, Osman F. (2009) "Dîvânü Lügati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli Midir? Veya Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lügati't-Türk'ünde Yabancı Dillerden Kelimeler", *Dil Araştırmaları*, AYB, S. 5, Ankara, s. 9-38.